

Başvuru: 19 Nisan 2017

Revizyon gönderimi: 25 Mayıs 2017

Kabul: 28 Haziran 2017

OnlineFirst: 20 Temmuz 2017

Copyright © 2017 • Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği

ISSN: 1308-4070 • eISSN: 2149-8148

www.isahlakidergisi.com

Bahar 2017 • 10(1) • 157–161

Kitap Değerlendirmesi

Gemi Azıya Alan Kapitalizm Karşısında Hukuk Mücadelesi Law Struggle Against Out of Control Capitalism

Hacı Sarı¹
Kırklareli Üniversitesi

Unternehmen vor Gericht - Globale Kämpfe für Menschenrechte

Wolfgang Kaleck², Miriam Saage-Maaß³

BpB, Bonn, Berlin, 2016, Verlag Klaus Wagenbach, pp. 128

“A Screw Fell to the Ground”

A screw fell to the ground
In this dark night of overtime
Plunging vertically, lightly clinking
It won't attract anyone's attention
Just like last time
On a night like this
When someone plunged to the ground
-9 January 2014-

Bir vida düştü yere
Fazla mesainin karanlık gecesinde
Dikine süzüldü, sessiz bir klink!
Kimsenin dikkatini çekmeyecek
Tıpkı son defa olduğu gibi
Yine böyle bir gecede
Bir insan yere çakıldığında

Kitap, ulus-aşırı üretim güçlerinin işçilere yönelik insan hakları ihlallerinin dramatik hâline dikkat çekmek için, Xu Lizhi'nin şiiriyle başlamaktadır. Lizhi'nin bu şiiri yeni kapitalizmin üretim mabetlerindeki çalışma koşullarını ve işçilerin hayat mücadelesini dokunaklı bir tarzda gözler önüne seriyor. Sözü şiirle açan yazar ikilisi,

1 Arş. Gör. Hacı Sarı, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, Kayalı Yerleşkesi, Kayalı 39000 Kırklareli. Eposta: hacisari@klu.edu.tr

2 Wolfgang Kaleck, 1960, Ceza Hukuku Avukatı (Berlin) “European Center for Constitutional and Human Rights e. V.” (ECCHR) kurucusudur ve hâlen genel sekreterliğini yürütmektedir. 2011'den beri PEN üyesidir ve ayrıca 2014'te Hermann Kesten ödülüne layık görülmüştür. Aynı zamanda Almanya'da görülen davada Edward Snowden'in savunmasını üstlenmektedir.

3 Miriam Saage-Maaß (Dr.); Avukat ve ECCHR'de Hukuk Müşavir Yardımcısı ve Wirtschaft und Menschenrechte (Ekonomi ve İnsan Hakları) programını yönetmektedir. Aynı zamanda KiK, Lidl ve Özbekistan'da pamuk üretiminde çocukları zorla çalıştıran şirketlere karşı yürütülen davalar üzerine çalışmıştır.

sosyal hayatın yansımalarını en açık ve en yalın biçimde okura aktarabilmek için kitap boyunca duygu yüklü edebî ifadelerin etkisinden yararlanmaktadır. Bu güçlü edebî üslup, yazarların hukuk, iktisat, tarih (sosyal, siyasi, iktisadi) üçgeninde ortaya koydukları konuda akıcı bir hikâye oluşturmalarına imkân sağlamaktadır.

Kaleck ve Saage-Maaß tarafından kaleme alınan kitap, giriş kısmı dâhil sekiz bölümden müteşekkildir. Yazarların her ikisi de 2007’de Kaleck öncülüğünde kurulan ve insan hakları alanında hukuki mücadele veren “European Center for Constitutional and Human Rights e. V.”de çalışmaktadır. Yazarların mesleği ve uğraşları göz önünde bulundurulduğunda kitap ECCHR organizasyonunca yürütülen mücadelelerin bir derlemesi olduğu söylenebilir. Nitekim kitabın son kısmında bir okuma listesinin yanı sıra ECCHR’nin müdahil olduğu hukuki süreçlerin listesi verilmektedir.

Ana temasını *çalışma standartları, şirket davranış kodları, çevre ve insana karşı işlenen insan hakları ihlalleri ve emek sömürüsünün* meydana getirdiği kitap, uluslararası alanda benzer sorunları konu edinen hayli geniş bir literatürün parçası olarak değerlendirilebilir. Özellikle kapitalist sistemin kriz dönemlerinde sistem değişikliği yönünde çağrı veya imada bulunan yazın epeyce geniştir. Kitabın son kısmında önerilen okuma listesi de bunu göstermektedir. Jean Zigler (Utaç İmparatorluğu, Dünyanın Yeni Sahipleri, Suçun Derebeyleri), Naomi Klein, (No Logo: Küresel Markalar Hedef Tahtasında), James Fulcher (Capitalism, A Very Short Introduction) ve diğer pek çok yazar, özellikle kapitalizm, yeni küresel sistem, Kuzey-Güney eşitsizliği, emek ve çevre sömürüsü gibi meseleleri eleştirel bir yaklaşımla ele almaktadır.

Türkiye’ye baktığımızda ise iş kazası olmadan geçen gün neredeyse yok gibidir. Son 15 yılda meydana gelen iş kazalarında 20 bin civarında insan hayatını kaybetmiştir (TMMOB, 2017). Bunun yanında kişilerin çalışma kapasitelerini kısmen ya da tamamen kısıtlayan iş ve meslek hastalıkları ile malullük durumlarından dolayı gelir ve statü kaybına uğrayan kişi sayısı oldukça fazladır.

Türkiye’de iş kazalarının en yoğun yaşandığı sektörlerin başında maden ve inşaat sektörleri gelmektedir. Soma ve Ermenek’teki maden kazaları ile Mecidiyeköy ve Esenyurt’taki inşaat kazaları, Türkiye’nin gündemine oturan büyük çaptaki kazalardandı. Kamuoyunda aynı şiddette yankı bulmasa da, hemen her gün iş kazası haberleri yazılı ve görsel medyada yer almakta ve istatistikler iş kazası sonucu ölen işçileri listelemektedir. Sırf 2016 yılında 1970 işçi çalışırken yaşamını yitirmiştir (Güvenli Çalışma, 2017a). İş kazalarına ilişkin davalarda çıkan cezalar sadece zincirin son halkasını cezalandırmaya yönelik olmuştur. Asıl sorumlu durumundaki iş sahipleri ile kamu denetçileri ise kendi sorumluluklarından muaf tutulmuşlardır (Güvenli Çalışma, 2017b).

Bütün bu yaşananlara rağmen Türkiye’de işçilere yönelik insan hakları ihlallerini ele alan ve bu mesele üzerine fikir beyan eden literatür, kazaların gerçekleşme sıklığı da göz

önünde tutulursa gayet sınırlıdır. Sendikalar ve bazı meslek odaları iş kazaları ve çalışanlara yönelik hak ihlallerini sürekli gündemde tutmaya çalışmakla beraber, işçi ölümlerinin toplumda yeterince makes bulunduğu iddia edilemez. Akademide üretilen literatürün önemli bir kısmının iş hukuku ve sosyal güvenlik hukuku perspektifinden yaklaştığı meseleyi uluslararası sistem temelinde değerlendiren eser sayısı azdır. Bu doğrultuda Sabri Orman ve Zeki Parlak'ın (2009) editörlüğünde çıkan "İşletmelerde İş Etiği" başlıklı çalışma anılmaya değer niteliktedir. Bu derleme içinde yer verilen Zeki Parlak'ın (2009) ulus-aşırı şirketlerin davranış kodları oluşturması konusuna mercek tuttuğu "Çokuluslu Şirketlerde Davranış Kodları: Analiz ve Değerlendirme" isimli makalesi de elimizdeki kitapla kısmen örtüşmektedir. Ancak yazar ikilisinin şirket davranış kodlarına yönelttiği eleştirel bakış açısı Parlak'ın makalesinde mevcut değildir. Ayrıca yine Zeki Parlak'ın (2004) "Küreselleşme ve Çalışma Standartları" adını taşıyan makalesi, özellikle ulus-aşırı üretim ağı oluşturan şirketlerin yeni emek piyasalarındaki çalışma şartlarını konu edinmesi dolayısıyla bu kitabın bağlamıyla paralellik göstermektedir. Fakat belirtilen makalenin çalışma standartlarının gönüllülük esaslı uygulaması yaklaşımı şirketlerin sorumluluktan kaçmalarına olanak sağlaması cihetiyle sorunludur. Yakın zamanda yayımlanan ve Türkiye'deki iş kazalarını ele alan İsmail Saymaz'ın (2016) "Fitrat" kitabı ise sermaye-emek çekişmesini lirik bir dille anlatmaktadır.

Kaleck ve Saage-Maaß, dünya ekonomisinin küreselleşme yönünde ivme kazandığı Sömürgecilik ve Sanayi Devrimi süreçlerinden başlayarak içeride ve dışarıda uygulanan sömürü çerçevesinde dünya ekonomik tarihini yorumlamaktadır. Keynesyen ekonomi politikaları ve 80 sonrası yeni liberal bakış açısının özetlendiği kitapta Marksist ekonomi-politik yaklaşımı iktisadi hareket zeminini oluşturmaktadır.

Sermayeye karşı verilen hukuk mücadelesini bu bağlamda değerlendiren yazarlar, uluslararası düzlemde *norm koyma* ve bu normları aşma taktiklerine değinerek, sermayenin geliştirdiği *kurumsal sosyal sorumluluk* (corporate social responsibility) uygulamasını irdelemektedir. Kitapta belirtilen uygulamanın pratikte işçilerin hayatlarına olumlu katkı yapmadığı gibi şirketlerin üretim süreçlerinde ahlaki ilkelere uyararak üretim gerçekleştirdiği yanılsamasını doğurduğu ifade edilmektedir. Üstelik şirketlerin gönüllülük esasıyla ve tek taraflı uyguladığı bu normlar, ülkelerin egemenlik haklarını ihlal anlamına gelen ve Sömürge Dönemi uygulamalarını hatırlatan görünümüleriyle onur kırıcıdır.

Sermaye hareketlerine karşı hukuk mücadelesi vermenin imkânı ve anlamı üzerinde yoğunlaşan yazar ikilisi, kapitalist sistemde oluşturulan uluslararası normlara da değinmektedir. Kapitalist sistemde *sermayenin serbest dolaşımı* esas norm kabul edildiğinden uluslararası sistem de sermaye temelinde şekillenmektedir. Bu durum tabiatıyla norm çatışmasına yol açmakta, ancak sermayenin gücü iyi niyetle teşkil edilmiş temel normları kolayca aşındırmaktadır. Dahası, çalışma standartlarının gönüllülük

esaslı uygulanmasının şirketlerin sorumluluktan kaçmasına tanıdığı imkân, hukuki süreçler için muhatap bulmayı çoğunlukla sorun hâline getirmektedir. Kitapta, cari hukuk düzeninde gerçekleştirilen bu hukuk mücadelesinin bir diğer menfi tarafının ise, sistem tekeli ihdası olduğu vurgulanmaktadır. Alternatif ekonomik sistemleri yok sayarak çalışma standartlarının cari sistemin ilhamıyla belirlenmesi, liberal-kapitalist piyasa sisteminin dünya genelinde tekel oluşumuna götüreceğinden yazarlarca eleştirilmektedir.

Şirketlerin insan hakları ihlalleri isnadıyla yargılandığı dava örneklerine değinen kitap, *Küresel Güney*'de işlenen ihlallerin *Küresel Kuzey*'deki yargılanma süreçlerine yer vermektedir. Hukuki mücadelenin zor ve uzun süreçlerini ve önündeki engellerle birlikte ortaya koyan Kaleck ve Saage-Maaß, mahkeme süreçlerinin istenilen sonuçları sağlamadığı ve dolayısıyla çalışanlar için henüz hukuki koruma oluşturmadığı bir gerçekse de, *farkındalık* yaratmak için önem taşıdığı için altını çizmektedir. İlâveten, cari sistemde sermayenin güvenliğini sağlamak amacıyla geliştirilen kurumlar (DTÖ, GATT, DB) sayesinde ulusal hükümetlerin, şirketler karşısında nasıl aciz kaldıklarını göstermektedir.

Uluslararası standartların ihdası ve tatbikinde yaşanan karmaşaya dikkat çeken yazarlar, uluslararası standartların yokluğu bir yana, bunları uygulayacak, denetleyecek ve şirketleri hesap vermeye zorlayacak mercilerin de bulunmadığından yakınmaktadırlar. Çalışma kapsamında, standartların yerel mi yoksa genel mi uygulanacağı, gönüllülük esaslı mı yoksa mecburi mi olması gerektiği tartışmalarına da değinmektedirler.

ECCHR'nin müdahil olduğu davalardan örnekler getiren yazarlar, özellikle Kolombiya ve Arjantin'deki cunta rejimlerinin insan hakları ihlalleri ile Bangladeş (Rana-Plaza-2013) ve Pakistan'da (fabrika yangınları-2012) 1500 insanın canına mal olan vakaların dava süreçlerini okuyucuyla paylaşmak ve bütün eksikliklerine rağmen hukuk mücadelesinin, mağdurlar için yeniden hayata dönme ve daha güvenli bir yarın umudu taşıdığını dile getirmektedirler.

Sistemin bütün olumsuzluklarına mukabil hukukun özgürleştirici, özgürlüğü tahkim edici vasfına vurgu yapan yazar ikilisi, hukuk mücadelesiyle şirketlerin çevreye, insanlığa ve emeğe karşı işlediği hak ihlallerinin peyderpey düzeltileceği ümidi içindedir. Tabii ki hukuki mücadele ile sosyal mücadelenin birbirine olan katkılarına da temas edilmektedir.

Kapitalist sistemde hukuk mücadelesi vermenin birçok ince ayrıntısını açığa vuran yazar ikilisinin, bazı noktaları ise göz ardı ettiği anlaşılmaktadır. Cari düzende çalışma standartları oluşturmanın handikaplarına (kolonyalizm, sistem tekeli vs.) değinen kitap, benzer handikapların yazarlar tarafından önerilen hukuk mücadelesi içinde geçerli olabileceğini görmemektedir. Zira *Küresel Kuzey*'in belirlediği değerler çerçevesinde oluşturulan hukuki normların kolonyal izlerle malul kalacağı açıktır. Çünkü *Küresel Kuzey* sadece ekonomik bir yapı değil, aynı zamanda kültürel bir olgudur. Böyle bir kültürel ortamda meydana gelecek değerler skalasının referansı da kuşkusuz yine Batı olacaktır.

Ayrıca Güney Amerika ve Afrika örneklerinde olduğu gibi cunta rejimlerinin ölümle sonuçlanan insan hakları ihlallerinde uluslararası şirketlerin de pay sahibi oldukları iddia edilmektedir. Yazarlar uluslararası sermayeyi cunta rejimleriyle iş birliği yapmakla itham emektedirler. Oysa bu tür ülkelerde yaşanan rejim değişikliği taleplerinin çoğu zaman sermaye tarafından geldiği gerçeği görmezden gelinmektedir. Özellikle 70'lerde yaşanan petrol krizleriyle birlikte terk edilmeye çalışılan Keynesyen uygulamaların toplumsal muhalefet nedeniyle birçok yerde çıkmaza girmesi, konsensüsle gerçekleşmesi umulan değişikliklerin zor kullanılarak yapılmasına sebep olmuştur. Olaya bu açıdan bakıldığında, uluslararası sermaye sadece iş birliğine yapan pasif taraf olarak değil, hak ihlallerinin yaşanmasına sebep olan asıl özne olarak görülecektir. Bu durumda cunta rejimleri de toplumsal muhalefeti kırmak için kullanılan araçlar olmaktadır. Şili, Arjantin ve Türkiye gibi ülkelerde yaşanan askerî darbelerin temel amacı, sermayenin gerçekleştirmek istediği değişime imkân tanımak olduğu halde, yazar ikilisi bu ilişkiyi görmemektedir.

Hukuk mücadelesinin zorunlu ve aynı zamanda geliştirici olduğunu iddia eden yazarlar, sanayileşmenin başlangıç evresinde İngiltere ile Almanya'daki hukuki ve sosyal mücadelelerinin getirdiği özgürlük ve güven ortamını örnek göstermektedirler. Ancak burada gözden kaçırdıkları husus, uluslararası iş bölümü çerçevesinde Avrupa ve Amerika'nın yükünün Güney Ülkelere aktarılması olgusudur. Alman ya da İngiliz işçisinin güvenli ortamının maliyetini Güney Ülkeleri çekmiştir. Bir diğer ifadeyle bu yükün başka yerlere aktarıldığı oranda merkez ülkelerde iyileşmeler yaşanmıştır.

Kaynakça

- Güvenli Çalışma. (2017a). *2016 yılında en az 1970 işçi yaşamını yitirdi*. http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=18379:2016-yilinda-en-az-1970-isci-yasamini-yitirdi&catid=149:is-cinayetleri-raporlari&Itemid=236 adresinden 28.03.2017 tarihinde edinilmiştir.
- Güvenli Çalışma. (2017b). *Marmara Park AVM yangını sönmüyor...* http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=18457:marmara-park-avm-yangini-sonmuyor&catid=127:isci-aileleri&Itemid=217 adresinden 28.03.2017 tarihinde edinilmiştir.
- Orman, S. & Parlak, Z. (Ed.). (2009). *İşletmelerde iş etiği*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Parlak, Z. (2004). Küreselleşme ve çalışma standartları. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 43–88.
- Parlak, Z. (2009). *Çokuluslu şirketlerde davranış kodları: Analiz ve değerlendirme*. S. Orman & Z. Parlak (Ed.), *İşletmelerde iş etiği* içinde (s. 171–216). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Saymaz, İ. (2016). *Fıtrat, iş kazası değil, cinayet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TMMOB. (2017). *İşçi sağlığı ve güvenliği raporu kamuoyuyla paylaşıldı*. <https://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-isci-sagligi-ve-guvenligi-raporu-kamuoyu-ile-paylasildi> adresinden 28.03.2017 tarihinde edinilmiştir.